

ФЕДОРОВА Л.Д.

**ДО ІСТОРІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ ФОРМ МУЗЕЙНИЦТВА В УКРАЇНІ:
КИЇВСЬКИЙ ХУДОЖНЬО-ПРОМИСЛОВИЙ І НАУКОВИЙ МУЗЕЙ**

Розглядається становлення національного музейництва в Україні на прикладі провідного музейного закладу початку ХХ ст.

У цьому контексті характеризуються основні напрями його діяльності: комплектування колекцій, фондова, експозиційна, виставкова робота тощо.

Невід'ємною складовою загальноєвропейських процесів національно-культурного піднесення у кінці ХІХ - на початку ХХ ст. був рух за збереження культурних цінностей, який виявився в Україні, зокрема у прагненні концептуалізувати національну ідею музейними засобами. Першим висунув ідею щодо створення українського музею Південно-Західний відділ Російського географічного товариства (діяв у 1873-1876 рр.). Хоча у складних умовах тиску державної влади на національний рух здійснити це не вдалося, було зібрано колекцію пам'яток суто національного змісту. Фактично як національний розбудовувався Київський художньо-промисловий і науковий музей, що перебував у віданні Київського товариства старожитностей і мистецтв.

Історія музею, форми й напрями діяльності, зміст фондової збірки знайшли певне висвітлення у науковій літературі, різноплановій за проблематикою, формою та жанром. У 1920-х роках це праці В.Біднова¹, А.Вінницького², М.Грушевського³, Ф.Ернста⁴, Р.Заклинського⁵, Д.Щербаківського⁶, В.Камінського⁷, В.Козловської⁸, П.Курінного⁹, В.Ляскоронського¹⁰ та ін., які мають переважно оглядовий або біографічний характер. У 1980-2000-х роках історію музею та діяльність його співробітників - відомих учених М.Біляшівського, В.Хвойки, Д.Щербаківського - вивчали Н.Ковтанюк і Г.Шовкопляс¹¹, І.Белікова¹², Б. і М.Біляшівські¹³, Л.Дідух¹⁴, С.Кілієвич¹⁵, О.Ковалевська¹⁶, В.Колеснікова¹⁷, О.Попельницька¹⁸, В.Луць¹⁹, В.Сидоренко²⁰, І.Ходак²¹, Г.Шовкопляс²², М.Юр²³ та ін. Проте аналіз історіографії досліджуваної теми доводить, що роль музею у становленні й розвитку національного музейництва висвітлено недостатньо повно. Тому завданням статті визначено розгляд у зазначеному контексті всіх основних напрямів діяльності музею від його існування до 1919 р.

Ідею створення музею в Києві висунули в 1880 р. засновники Київського товариства грамотності й члени Київської Старої громади. Кілька наступних спроб зрушити справу були марними²⁴. У "Пам'ятній записці" мистецтвознавця, професора Київського університету А.Прахова "Який музей потрібен і можливий в Києві", датованій 30 травня 1894 р., йдеться про те, що музей не вдалося заснувати в той час через страх перед

Федорова Лариса Данилівна - кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Інституту історії України НАН України.

українофільством: "Жодна тверезо думуюча людина, звичайно, не засумнівається в міцності російської державної влади в цих краях, але політичний скандал завжди можливий, і, відповідно, завжди можливо, що вища адміністрація вимушена буде закрити кожну установу, з якою так чи інакше будуть пов'язані державні устремління, як це було 14 років тому назад. Не варто давати навіть і тіні приводу пов'язувати створюваний Музей з тенденціями, які з загальнодержавної точки зору завжди будуть варті осуду"²⁵.

Справу організації й розбудови музею здійснило Київське товариство старожитностей і мистецтв, статут якого був офіційно затверджений 8 лютого 1897 р. Головною метою його діяльності визначалося "збирання пам'яток старовини і мистецтва як в інтересах науки, так і в видах розвитку естетичного смаку та художньої освіти"; засіб здійснення мети - "створення музею з колекціями: археологічною, історичною, художньою та художньо-промисловою"²⁶.

Правління товариства очолювала М.Мусіна-Пушкіна, з 1902 р. - Б.Ханенко. Воно мало відповідати за всі справи товариства, завідувати будинком і утриманням музею, його колекціями, майном і грошима, організовувати виставки й читання, художні конкурси тощо. Станом на 1 січня 1900 р. до складу товариства входило 146 членів, у 1903 р. - 108²⁷, загалом у різний час - понад 180 осіб²⁸.

Спорудження на сучасній вул.М.Грушевського, 6 будинку музею було в основному завершено влітку 1899 р. (тепер тут міститься Національний художній музей України). Будівництво здійснено на пожертвування родини Терещенків - 108 тис. крб. і на субсидію держави - 100 тис. крб.²⁹

Ще до побудови музейного приміщення здійснювалася наукова діяльність з комплектування колекцій, організації тимчасових експозицій. У вересні 1897 р. товариство запросило археолога В.Хвойку на посаду завідувача музею. Цю посаду він обіймав до завершення будівництва будинку музею, був хранителем археологічних колекцій й одночасно займався адміністративно-господарськими справами до 1902 р., коли директором призначили М.Біляшівського³⁰.

5 серпня 1899 р. в п'яти залах музею відкрилася виставка до XI Археологічного з'їзду в Києві³¹. Цей день прийнято вважати датою заснування музею. У грудні 1900 р. В.Хвойка влаштував тимчасову виставку археологічних колекцій музею. Показчик містив опис експозиції по вітринах із зазначенням автора розкопок та походження предметів³². У листі до професора І.Линниченка від 13 лютого 1901 р. В.Хвойка писав, що на виставці стіни тріщать від багатолюдності, що музей щоденно відвідують 500 - 600 осіб³³. У грудні 1901 р. було відкрито для відвідування експозицію археологічного відділу³⁴, 1902 р. - нову, значно більшу археологічну експозицію³⁵. Таким чином, на момент офіційного відкриття музею була сформована вже апробована стаціонарна археологічна експозиція. Археологічну збірку В. Хвойки у кількості 4 тис. одиниць було придбано для музею коштом М.Терещенка³⁶.

Велику роль у розбудові Київського музею старожитностей та мистецтв відіграв у 1902-1923 рр. його директор М.Біляшівський³⁷. Згідно з підготовленою ним програмою, музей мав складатися з відділів археології,

антропології, історичного, художнього, художньо-промислового, етнографічного, бібліотеки та архіву. Він мав висвітлювати історію України від найдавніших часів до кінця XIX ст.³⁸

Офіційне відкриття музею відбулося 30 грудня 1904 р. Заклад одержав офіційну назву "Київський художньо-промисловий і науковий музей Государя Імператора Миколи Олександровича"³⁹. 1909 р. його підпорядкували Міністерству торгівлі та промисловості⁴⁰. Справами музею відав з цього часу спеціальний комітет. Музей мав утримуватися за рахунок асигнувань Київської міської думи, допомоги від державної скарбниці, грошей товариства, оплати за відвідування музею, читань, прибутку від видань музею, пожертвувань і т.ін.⁴¹

Під офіційною проросійською назвою фактично розбудовувався національний музей як за змістом колекцій, так і за масштабами діяльності. М.Біляшівський писав у 1918 р. про велику роль публічних музеїв України у збереженні культурної спадщини, розвитку національної свідомості та поширенні культури серед широких мас. Серед музеїв Наддніпрянщини він відзначив у цьому сенсі особливе місце музею, який він очолював: "...з самого початку, незважаючи на назви, які приймав музей, керувала одна думка, одна ідея: зв'язати музей з краєм, надати йому національні риси. Основа покладена, початок зроблено... мушу тільки ще раз зазначити, що працювати приходилося при дуже несприятливих обставинах. Тепер на черзі повести діло на нових, широких підставах - зробити з цього музею справжній національний музей цілої України, навіть більш - кілька національних музеїв (історичний, етнографічний, художній)..."⁴².

Директор музею доклав величезних зусиль, щоб зібрати в музеї пам'ятки українського мистецтва, насамперед народного, яке офіційна наука тоді не визнавала. Головну увагу зосередив на організації відділу народного мистецтва, твори якого поставив, за висловом Д.Щербаківського, "врівень з творами вищих клас"⁴³. Неоціненною заслугою Д.Щербаківського і М.Біляшівського, як слушно зауважив дослідник В.Сидоренко, було те, що вони першими в українському мистецтвознавстві поцінували народні декоративні вироби як твори мистецтва, надавши багатьом із них статусу музейних пам'яток⁴⁴.

До роботи з комплектування збірок було залучено широке коло помічників - студентів, сільських й міських вчителів, лікарів, мирових суддів, поміщиків, священиків. Як свідчив Д.Щербаківський, коли транспорт із мистецькими речами приїздив до музею, подивитись їх приходили київські аматори, збирачі, колекціонери й чимало з них, захопившись красою українського мистецтва, кидали традиційне колекціонування творів європейського і російського мистецтва та починали збирати українські килими, скло, вишивки, метал, кераміку та інші речі⁴⁵.

У 1914 р. музей складався з таких відділів: 1) художньо-промислового, 2) художнього, 3) археологічного, 4) історичного, 5) нумізматичного, 6) етнографічного, 7) Старого Києва, 8) бібліотеки, 9) фотоархіву⁴⁶.

Якщо у 1907 р. збірка музею налічувала близько 20 тис. одиниць зберігання⁴⁷, у 1914 р. - 50 тис., то на початку 1920-х років - близько 100 тис.⁴⁸ Динаміку надходжень можна відстежити за опублікованими звітами

музею за 1909-1915 рр. У 1909 р. відділи поповнилися на 2229 музейних предметів. 1910 р. - на 3351, 1911 р. - на 3417, 1912 р. - на 4444, 1913 р. - на 7222. 1914 р. - на 4897, 1915 р. - на 2126⁴⁹. Темпи зростання колекцій вражають, якщо врахувати, що до революції в музеї працювали три - чотири штатні науковці.

Ними були директор музею М.Біляшівський, хранитель археологічного відділу В.Хвойка, після смерті якого у жовтні 1914 р. цю посаду обійняла В.Козловська. 1910 р. хранителем історичного та етнографічного відділів був запрошений Д.Щербаківський, якого в жовтні 1914 р. забрали на два роки в діючу армію. Фактично на громадських засадах хранителем нумізматичного відділу з 1905 р. працював К.Болсуновський. З березня 1917 р. за сумісництвом працював І.Свенцицький. Посаду бібліотекаря запровадили 1910 р. У 1914 р. (до жовтня) її займав Д.Дорошенко, потім до 1917 р. - В.Прокопович⁵⁰.

Комплектування музейних фондів відбувалося переважно завдяки збиральницькій діяльності й особистим внескам та пожертвуванням членів товариства, під час експедицій по Україні співробітників музею та членів товариства, закупівлі речей в антикварів Києва, Москви, Санкт-Петербурга. Музей збирав відомості про приватних власників таких колекцій та окремих предметів, а також про цінні речі в церквах України. Зберігся величезний зошит з короткими замітками М.Біляшівського про старожитності в різних регіонах України, зробленими впродовж 1902-1917 рр.⁵¹

Значними були надходження від Імператорської археологічної комісії (ІАК) та її голови О.Бобринського, який впродовж багатьох років проводив археологічні дослідження в Україні. Тільки у 1901-1902 рр. від нього надійшло 612 археологічних знахідок. До 1905 р. ІАК передала музею 9173 археологічні пам'ятки з розкопок в Україні⁵².

Значне фінансування музею здійснювали родини Терещенків та Ханенків. Наприклад, у 1899 р. Н.Терещенко пожертвував 5 тис. крб., 1903 р. і 1913 р. Є. і О.Терещенки - по 3,5 тис. крб. на придбання колекцій В.Хвойки кам'яного і бронзового віків з його розкопок у Києві і Трипіллі⁵³.

Простежити у повному обсязі процес формування музейних фондів неможливо, тому зупинимося лише на найбільш цікавих надходженнях або типових формах роботи з комплектування зібрання.

У кінці 1899 р. фонди музею поповнили матеріали померлого у 1898 р. М.Тарновського: 25 вітрин, 4 картони, 26 судин і 2 вітрини монет, загалом 709 одиниць предметів і 339 номерів монет. Його колекцію складали куплені предмети і старожитності, знайдені під час власних археологічних розкопок, головним чином, у Канівському повіті Київської губернії і Золотоноському повіті Полтавської губернії. Були представлені також у невеликій кількості монети з Черкаської, Чернігівської та Подільської губерній⁵⁴.

1900 р. дружина померлого Є.Зносько-Боровського передала 556 предметів із його розкопок. 1901 р. нумізматичну збірку поповнили пожертвування К.Болсуновського - 57 римських монет; у 1902 р. - В.Беренштама - 86 одиниць, С.Бодилевського - 1200; у 1902-1904 рр. - О.Терещенка - 800 монет⁵⁵. І.Линниченко передав знахідки з одного з розкопаних ним курганів між селами Великі Будки та Аксютинці (нині

Роменського р-ну Сумської обл.): досить багатий інвентар з жіночого поховання скіфської доби і велику кількість предметів кінської зброї⁵⁶.

1902 р. О.Терещенко подарував 400 предметів із слов'янського могильника у с.Броварки Гадяцького повіту Полтавської губернії, розкопаного С.Мазаракі та В.Хвойкою⁵⁷; дружина покійного І.Толлі передала понад 400 історичних портретів із їхнього маєтку, що раніше належав князям Вишневецьким⁵⁸; за заповітом історика О.Лазаревського музею передали портрети київського воєводи Адама Киселя, матері Ієремії Вишневецького - Раїни Могилянки, двоюрідної сестри митрополита Петра (Могили) та інші матеріали⁵⁹.

1903 р. нумізматичний відділ поповнився колекцією монет від С.Бодилевського - 1384 одиниці⁶⁰; митрополит Флавіан (Городецький) передав парадну карету XVIII ст., подаровану російською імператрицею Єлизаветою Петрівною митрополиту Самуїлу (Миславському)⁶¹. Найціннішим надходженням до етнографічного відділу була колекція з Київської, Полтавської та Чернігівської губерній, зібрана коштом О.Терещенка⁶². У художній відділ надійшли твори К.Трутовського на українські сюжети та П.Соколова - дар Н.Шугурової; картон "Євхаристія" для Володимирського собору в Києві В.Васнецова - дар художника.

Упродовж 1903-1904 рр. Б. і В.Ханенки передали 3835 старожитностей Наддніпрянщини на загальну суму 71 200 крб., з яких на 67 тис. крб. - у дар; 1904 р. удова М.Суріна - 1211 монет, 80 медалей і жетонів, за умови, щоб колекція носила його ім'я⁶³; 1904 р. О.Терещенко подарував дев'ять ескізів і малюнків М.Врубеля⁶⁴; С.Могилевцев - колекцію слов'янських старожитностей VI-XIII ст. (1195 одиниць) з Києва та Київської губернії⁶⁵.

1905 р. від О.Терещенка надійшли листи Т.Шевченка⁶⁶, від Скрипчинського - лист митрополиту Київському від гетьмана І.Скоропадського⁶⁷. 1906 р. К.Абраменко-Постовойтов передав універсал 1701 р. кошового Запорізької Січі П.Сорочинського⁶⁸.

1909 р. від В.Ханенко надійшло 917 одиниць килимів і вишивок, від В.Кричевського - народна картинка "Козак Мамай" із м.Лебединка Харківської губернії⁶⁹.

1910 р. від Є.Бунге поступило 10 акварелей і малюнків М.Врубеля, від М.Янковського - збірка українського шиття. Г.Лукомський передав власні рисунки - краєвиди міста, М.Попов - рисунки В.Васнецова і В.Серова. Художнє зібрання поповнилося даром К.Жученко (500 одиниць), зокрема двома офортами Т.Шевченка (один - з автографом П.Кочубею, другий - М.Кжесевич), творами К.Трутовського, І.Айвазовського⁷⁰.

Археологічний відділ у 1910 р. поповнили матеріали від Імператорської археологічної комісії (з розкопок О.Бобринського), М.Біляшівського (з розкопок храму XI ст. поблизу м.Трахтемирів Київської губернії, які фінансував О.Терещенко). Співробітник музею О.Вержбицький, який систематично обстежував частину Київської губернії, привіз дві ікони на дереві тотожного сюжету: "Покров Пресвятої Богородиці". На образі XVII ст. зображений гетьман Б.Хмельницький. І.Дашкевич подарував металеву статую Феміди з будинку київського магістрату, козацькі шаблю, пояс і порохівницю, ікони, зразки шиття, чеканку, кахляну грубу XVIII ст., вишивку шовком XVIII ст.,

чотири гравіровані за кордоном старовинні портрети гетьманів Б. і Ю.Хмельницьких та П.Дорошенка.

В етнографічний відділ того ж року пожертвувано 1001 предмет, закуплено 1152, у т.ч. колекцію народних вишивок із Подільської губернії. Надходження поступили від музею Полтавського губернського земства, київської "Просвіти", М.Біляшівського, В.Козловської, О.Сластіона, В.Ханенко, Д.Щербаківського⁷¹.

У протоколах засідань Комітету майже щороку зафіксовано відрядження співробітників музею з метою фотографування і збирання "пам'яток історичної старовини і кустарних виробів"⁷².

У 1911 р. В.Ханенко передала зразки межигірського посуду, Я.Тарновський - кишеньковий альбом М.Врубеля з дев'ятьма малюнками олівцем та акварель, О.Померанцева - два акварельні портрети роботи Т.Шевченка, коштом П. і Є.Терещенків закуплено два акварельні та один портрет олівцем роботи Т.Шевченка та пастельний портрет роботи М.Врубеля. Коштом, вирученим від ювілейної виставки художніх творів Т.Шевченка в магазині В.Кульженка, придбано сім офортів Т.Шевченка. Музей одержав у дар збірку П.Скоропадського (297 одиниць): посуд Межигірської фабрики та Імператорського заводу, чорнильні прибори; фігури у різних костюмах, гравюри, лубочні картини, рушниці й ін.⁷³

Музей цілеспрямовано комплектував шевченківську колекцію. У травні 1911 р. П. та Є.Терещенки пожертвували 500 крб. на влаштування в музеї художнього відділу Т.Шевченка⁷⁴. 1912 р. коштом М., П. і Є.Терещенків було закуплено 12 акварелей Т.Шевченка⁷⁵; Ф.Сулієв подарував музею альбом Т.Шевченка з його власноручними малюнками і віршами; медальйон із платинових монет з його фотографією і волоссям; повістку канцелярії великої княгині Олени Павлівни про покупку автопортрета Т.Шевченка; видання "Кобзаря"; власноручно написаний на окремому аркуші вірш Т.Шевченка "Як би мени черевики". У 1914 р. Д.Балаховський пожертвував 225 крб. на закупку шести малюнків і одного офорта, К.Фішман - 150 крб. на закупку картини Т.Шевченка⁷⁶.

У 1913 р. М.Біляшівський і Д.Щербаківський їздили у Волинську, Чернігівську і Полтавську губернії, особи, запрошені на допомогу, - у Полтавську, Подільську, Харківську губернії. Було закуплено на субсидію від Головного управління землевпорядкування і землеробства 1108 зразків народної художньої творчості; 4380 предметів домашнього вжитку, 163 одиниці старовинних скляних виробів тощо.

У січні 1914 р. М.Біляшівський одержав згоду керівництва ІАК про передачу у Київський музей колекції з розкопок Десятинної церкви і на території садиби Софійського собору, що їх проводив Д.Милєєв, а також скарбу, знайденого в Канівському повіті⁷⁷. Археологічному відділу у цьому році родина Терещенків подарувала скарб великокнязівської доби з Києва, В.Муравйов-Апостол - срібні предмети V-VI ст. із т.зв. мартинівського скарбу, знайденого в Київській губернії⁷⁸.

1915 р. М.Нікольська (Санкт-Петербург) передала музею понад 400 ювелірних та фарфорових виробів XVII-XVIII ст. і меблі; художник О.Сластіон - 45 рисунків П.Мартиновича і малюнок київської ратуші, що згоріла в 1811

р. Д.Щербаківський, перебуваючи в діючій армії у східній Галичині, зібрав колекцію ікон XV-VII ст.⁷⁹ та інші пам'ятки. В листі до М.Біляшівського від 11 липня 1916 р. він пише, що переправляє сім місць багажу (зокрема, кахляну грубу 1904 р. із Пистині, царські врата XVII ст.)⁸⁰.

Значними були надходження до музею у 1918 р. О.Бобринський передав із своїх смілянських збірок близько 650 предметів. Було закуплено визолочений полковницький пернач кінця XVII - початку XVIII ст.; случькі козацькі пояси; мідні семисвічник XVIII ст. та каламар запоясний козацького типу; фонд Т.Шевченка поповнився портретами: Маєвської з підписом автора і датою "1843" (закуплений у Ф.Кундеревича), М.Максимовича - рисунок олівцем з авторським підписом і датою "19 июня 1859", дружини М.Максимовича - рисунок олівцем з авторським підписом і датою "22 июня 1859", малюнком олівцем кладовищенської церкви у с.Прохоровка Канівського повіту Київської губернії з авторським підписом (закуплені у Максимова); двома нарисованими олівцем портретами - Максима Матвійовича і Афанасії Олексіївни Лазаревських з авторськими підписами і датами "1858" і "1859"; гравюрою "Святе сімейство" з написами: "с эскиза Мурильо гравир. Т.Шевченко 1858" і "Афанасии Алексеевне Лазаревской в знак глубокого уважения 12 июля 1858 года Т.Шевченко"; шістьма гравюрами художника: "Видубицький монастир", "Староста", "У Києві", "Дари в Чигирині 1649 року", "Судня рада", "Казка" (закуплені у К.Лазаревської); первописом вірша Т.Шевченка "Майский вечер" з підписом: "1858 ноябрь 18" (купили у М.Ге); акварельним малюнком з портретом невідомої дівчини за його підписом: "Шевченко 1834" (дарунок члена Української Центральної Ради Є.Дяченка Відділу пластичних мистецтв, який передав його музею) тощо.

У 1918 р. Гетьман П.Скоропадський подарував мідну дошку з вигравіруваним текстом про закладини храму Вознесіння за гетьмана І.Скоропадського, портрет гетьмана І.Скоропадського першої половини XIX ст. (полотно, олія). У фонди надійшли також портрети генерального обозного В.Дуніна-Борковського, І.Забели та його дружини, П.Забели, одного з ватажків Коліївщини І.Гонти, полковницький пернач тощо.

Такі цінні пам'ятки потрапили до музею завдяки кредиту, наданому урядом Української Держави⁸¹.

Розглянемо зміст колекцій кожного з відділів. В археологічному відділі, крім матеріалів виставки до XI Археологічного з'їзду, було представлено пам'ятки, придбані родинами підприємців і меценатів Терещенків, Ханенків, колекції, передані В.Антоновичем, О.Бобринським, В.Гізе, Є.Зносько-Боровським, М.Іванишевим, Ф.Кундеревичем, І.Линниченком, С.Мазаракі, Й.Хайновським та ін. Основу відділу, що налічував понад 40 тис. предметів, склали матеріали з розкопок В.Хвойки та М.Біляшівського: Кирилівської палеолітичної стоянки, епохи неоліту, мідно-бронзової й античної діб, переселення народів, слов'ян, трипільської культури, київського акрополя давньоруського часу тощо⁸². Пам'ятки відділу характеризували історію Наддніпрянської України від палеоліту до Київської Русі.

Станом на 1910-ті роки в етнографічному відділі було зібрано найповнішу в Україні збірку народного мистецтва з усіх регіонів - близько 30

тис. речей: зразки дерев'яного різьблення, вишивок і художніх народних тканин - килими, плахти, запаски, пояси, різні типи одягу, головні убори, рушники, керамічні вироби, гутне скло, вироби із заліза, міді, срібла, глиняний посуд, ляльки, кахлі, прикраси, писанки, народні картинки, ікони.

Художньо-промисловий відділ налічував 400 західноєвропейських, російських і українських виробів із срібла (посуд, оправы ікон, у т.ч. із збірки Б. і В. Ханенків), предметів одягу, фарфорових і скляних виробів різного часу і різних місць виробництва (зокрема і від Ханенків), індійських, китайських, японських виробів (подаровані М.Галінім і Ханенками), зразків прикладного мистецтва із золота, бронзи, заліза, мармуру; меблі, тканини, бісер⁸³. Найціннішими за історичним і мистецьким значенням були колекції виробів українських фабрик - Межигір'я, Волокитина (Міклашевського), Корця, Баранівки. Городниці. Музей першим почав комплектувати межигірські вироби, що врятувало їх від забуття.

У збірці історичного відділу було кілька тисяч зразків українського іконопису XVI-XIX ст., предметів церковного і хатнього вжитку, золотарства, народні малюнки, старовинний одяг, предмети побуту, зброя, тканини тощо. Особливу цінність мали зібрання портретів (у т.ч. із колишнього замку князів Вишневецьких на Волині): родових, української старшини, духівництва, міщанства і колекція українського гаптування. В 1909 р. відділ налічував понад 600 пам'яток.

Художнє зібрання складалося з українського малярства XVII-XIX ст. та новітнього українського та російського живопису, скульптури і гравюри. В ньому було представлено твори В.Боровиковського, М.Бурачека, М.Врубеля, М.Ге, І.Крамського, В. і Ф.Кричевських, Д.Левицького, Г.Лукомського, А.Маневича, О.Мурашка, Г.Нарбута, М.Пимоненка, І.Рєпіна, О.Рокачевського, І.Сошенка, М.Сажина, С.Світославського, Т.Шевченка, В.Штернберга та інших митців⁸⁴.

Нумізматичний відділ із підвідділом сфрагістики у 1910 р. налічував понад 3 тис. монет, медалей і печаток різних держав і епох, у т.ч. великі колекції римських, босфорських, російських монет. Особливу частину складали монетні скарби, переважно з Наддніпрянщини⁸⁵.

У лютому 1912 р. було сформовано комісію для влаштування відділу "Старий Київ"⁸⁶. У кінці року на другому поверсі музею було відведено залу для його експозиції, яка проіснувала в музеї до початку 1930-х років. У залі експонувалося близько 500 пам'яток, які характеризували еволюцію зовнішнього вигляду міста впродовж XVII-XIX ст., його життя та побут⁸⁷.

Цінні зібрання рукописів і стародруків мала бібліотека музею. Колекція рукописів (196 одиниць) включала історичні, юридичні та архівні документи, автографи, листи, щоденники, книги для богослужіння, різноманітні збірники переважно українського походження, у т.ч. із написами власників або переписувачів. Серед них - збірники проповідей протоієрея Софійського собору І.Леванди, архімандрита собору Полтавського Хрестоздвиженського монастиря Феодосія, митрополита Київського і Галицького Самуїла (Миславського); документи з підписами митрополита Рафаїла (Заборовського); універсал кошового Запорізького війська П.Сорочинського; автографи гетьманів України І.Скоропадського, Д.Апостола, І.Мазепи; збірки

цехових документів. Найстарішим із рукописів було Євангеліє XV ст. Цінну частку збірки склали архівні матеріали Є.Гребінки, Т.Шевченка, М.Максимовича⁸⁸.

Оцінюючи склад зібрання Київського художньо-промислового і наукового музею, слід відзначити його національний зміст і всеукраїнський масштаб. Абсолютну більшість музейних предметів склали пам'ятки з України, зібрані в багатьох її регіонах, у т.ч. у Західній Україні.

Музей проводив активну виставкову діяльність. Її головним надбанням стало влаштування кількох резонансних виставок, які стали безцінним внеском у розвиток і популяризацію української культури. У лютому - квітні 1902 р. у двох залах музею була розгорнута виставка, на якій експонувалися предмети з розкопок курганів, городищ та речі, пов'язані з минулим Наддніпрянської України XVI-XIX ст. В одній залі були представлені побутові речі: церковне начиння і предмети релігійного культу, домашнього побуту, оклади ікон, хрести, гудзики, сережки, пояси, пряжки, скло, межигірський фаянс, вишивки, речі домашнього вжитку, зброя, церковні книги, писанки, люльки, порохівниці, монети, манускрипти та автографи. На стінах - портрети гетьманів України, пояси, килими, вишивки та ін. В іншій залі - старовинні портрети історичних осіб, картини і різьблені статуї XVII-XVIII ст.⁸⁹

У 1906 р. влаштовано першу виставку прикладного мистецтва і кустарних виробів. На ній експонувалося близько 6 тис. предметів із різних регіонів України: вишивки XVII-XVIII ст. (252 зразка), різні вишивки (1949), шиті рушники (514) і хустки (110), плахти (52), килими (203), розписний дерев'яний посуд (92), різьблення по дереву (128), гончарний посуд (2079), гуцульські вироби (75), різні інші (547), зокрема, сумки, скатертини, серветки, плетіння (корзини, сумки, баули), литво, чеканка тощо. Майже всі експонати виставки залишились у музеї⁹⁰.

В одній із зал було представлено експонати кустарного відділу Полтавського губернського земства, виготовлені навчальними майстернями та окремими кустарями, загалом - близько 5 тис. одиниць. Відділ зразків представляв старовинні килими з різних місцевостей України, українські вишивки, шиття (починаючи з XVII ст.) з колекцій В.Ханенко, графа О.Бобринського, Б.Жука. Друга зала репрезентувала Київську, третя - Волинську і Подільську губернії та Галичину (гуцульські предмети зі збірки О.Косач), четверта - матеріали переважно з Полтавської губернії⁹¹.

Виставка стала знаменною подією в культурному житті України. "Громадська думка" писала, що "...вистава щиро українська, бо зібрана вона цілком на території України і складається із виробів українського люду"⁹², тому газета оцінила експозицію як етнографічну, а не кустарну. Аналіз зразків експонованих видів мистецтва зробила О.Косач (Олена Пчілка), яка захоплено і водночас стурбовано дивилась у майбутнє національного мистецтва: "Віриться також і в те, що коли наш народ одержить можливість жити краще і вільніше розвивати свої здібності, то "похиле" дерево нашого українського мистецтва, - не померле під час найнесприятливіших обставин, - розправить свої віти і принесе розкішні плоди. "Є дереву надія... і літоросль його не убожітиме"⁹³.

14 лютого - 29 квітня 1910 р. музей влаштував виставку старовинних тканин і гаптування, на якій експонувалося понад 300 зразків з музейного та приватних зібрань переважно XVIII ст., а також невелика кількість тканин XVI-XVII і початку XIX ст. Тканини представляли російське, французьке, XVI-XVII і початку XIX ст. Тканини представляли російське, французьке, німецьке, італійське, перське, китайське виробництво, гаптування - головним чином українське. Всі експонати було зібрано в Україні, в основному в Київській і Полтавській губерніях. Доповненням до оригіналів, виставлених в експозиції, слугували світлини М.Попова зі старовинних тканин і зразків шиття⁹⁴.

3 березня - 1 травня 1911 р. організовано першу в Києві виставку художніх творів Т.Шевченка - до 50-річчя смерті Кобзаря, серед яких була значна кількість невідомих творів. На ній було представлено фотографії, літографії, малюнки В.Штейнберга, посмертна маска; рукописи; малюнки Т.Шевченка, його акварелі, рисунки олівцем, офорти, знімки з його творів. Експозиція була сформована із збірки музею, приватних колекцій О.Лазаревського та І.Терещенка, М.Бенецької, К.Болсуновського, Г.Вашкевича, М.Гошкевича, М.Закревської, М.Катеринича, В.Кочубея, Є.Кузьміна, Ф.Кундеревича, В.Науменка, О.Померанцева, М.Садовського, Г.Шлейфера⁹⁵. Після цього П. та Є.Терещенки пожертвували 500 крб. на влаштування в музеї художнього відділу Т.Шевченка⁹⁶.

З 10 грудня 1911 р. до 10 січня 1912 р. експонувалася "Перша українська артистична виставка". Її ініціювала група митців на чолі з П.Холодним, які поставили за мету "згуртувати українські художні сили біля справи розвитку української штуки"⁹⁷. Це була відверта спроба заявити про існування національного українського мистецтва. Виставка мала представляти твори митців з усього світу. Було заявлено про участь у ній М.Бойчука, але його твори з Парижу не надійшли з невідомих причин. Франція була представлена С.Левицькою. Свої твори прислали галицькі художники Олена та Ольга Кульчицькі, О.Лушпинський, І.Трущ, з Мінська надійшли твори Г.Яременка, із Санкт-Петербурга - С.Яремича та С.Чуприненка, з Москви - П.Афанасьєва, з Чернігова - М.Жука, з Одеси - А.Ждахи та Я.Пономаренка, з Почаєва - Г.Крушевського, з Вінниці - І.Шульги, з Харкова - Є.Сердюка, С.Тимошенка та В.Троценка. Багато творів подали "патріархи" українського мистецтва С.Васильківський та П.Мартинович. Київ представляли І.Бурячок, І.Генюк, І.Їжакевич, М.Каленик, Ф.Коновалюк, Ф.Красицький, В.Кричевський, М.Орлов, О.Судомора і П.Холодний. Т.Руденко, О.Теремець і Є.Трипільська репрезентували скульптуру. Загалом - 400 творів понад 45 авторів⁹⁸.

Свою "українськість" митці довели насамперед у розділі "Будівництво", в якому експонували малюнки з краєвидами України та зображенням архітектурних споруд. Центральною постаттю виставки став В.Кричевський, який виставив етюди і малюнки деталей будинку Полтавського губернського земства, понад 60 краєвидів Полтавщини, Криму, Венеції, Равенни, Верони й Флоренції; ескізи будинку М.Грушевського в Києві та обкладинку до його книги "Історія України".

Виставка мала кілька важливих наслідків: репрезентувала український стиль в архітектурі та мистецтві; поставила на порядок денний заснування вищого художнього навчального закладу, стала однією з передумов

виникнення в 1917 р. Української державної академії мистецтв; на основі збірки українського мистецтва в Міському музеї було створено художній відділ⁹⁹. Художник М.Жук заявив про намір виставкового комітету заснувати товариство постійних українських виставок у Києві, але цього не сталося через заборону з боку російської влади.

1915 р. експонувалася виставка галицьких ікон XV-XVII ст., зібраних призивом на війну Д.Щербаківським у Східній Галичині¹⁰⁰. У квітні - травні 1917 р. спільно з Всеросійськими земським і міським союзами організовано виставку "Народне мистецтво Буковини і Галичини". На ній були представлені і буковинські народні вироби, зібрані М.Біляшівським¹⁰¹.

Велика увага суспільства була прикута до посмертної виставки художника М.Врубеля (2-16 травня 1910 р.). Експонувалося 108 творів із приватних колекцій О.Прахової (55 одиниць), Н.Врубель (15); Є.Бунге (11 творів, які власниця подарувала музею); О.Терещенка (8 творів, подаровані музею); Г.Квятковського (4); Н.Давидової (3); нащадків І.Терещенка (2); В.Кульженка (1); Н.Мацневої (2); О.Палібіна (2); Б. і В.Ханенків (1); С.Толочинова (1)¹⁰².

Музей перетворився, завдяки тимчасовим експозиціям, на художній осередок Києва, який притягував і гуртував навколо себе визначні мистецькі сили України. Він познайомив громадськість із творчістю багатьох визначних і маловідомих у той час митців.

Музей брав участь у виставках, які організовувалися в Росії та за кордоном. Зокрема, у серпні 1906 р. було відправлено п'ять акварелей М.Врубеля на виставку російського мистецтва у Парижі¹⁰³. 1912 р. у Російському історичному музеї в Москві організовано виставку гаптування, на якій експонувалися зразки старовинного українського шиття з колекцій Київського музею, переважно XVIII ст., і окремі предмети - шиті ризи, облачення, воздухи, смуги від підризників, а також килими¹⁰⁴.

В музеї організовувалися заняття учнів, зйомки і копіювання експонатів. В його звітах фіксувалася праця в експозиції учнів Київського художнього училища, художньо-ремісничих шкіл, студентів вищих навчальних закладів, художників та інших осіб, які замальовували мистецькі твори, у т.ч. на замовлення Полтавського губернського земства, Київського кустарного товариства, Оленівської навчально-ткацької майстерні В.Ханенко. Хранителі і директор музею проводили наукові заняття в експозиції та бібліотеці. В.Данилевич, який викладав на Вищих жіночих курсах і в університеті, читав тут з 1911 р. курс руських старожитностей¹⁰⁵.

Музейні пам'ятки використовувалися для ілюстрування багатьох видань. Наприклад, у 1911 р. для оформлення "Ілюстрованої історії України" М.Грушевського з музейними колекціями працював художник-архітектор В.Кричевський¹⁰⁶.

Музей підтримував контакти з багатьма архівними, краєзнавчими, науковими й пам'яткоохоронними структурами та інституціями: Таврійською, Чернігівською, Полтавською, Тульською ученими архівними комісіями, Історичним товариством Нестора-літописця, Віленською комісією для розгляду давніх актів, Імператорською археологічною комісією, Московським археологічним товариством та ін.¹⁰⁷ Постійні контакти існували з Науковим

товариством ім. Шевченка у Львові, особисто з його головою М. Грушевським¹⁰⁸. Збереглися його листи до М. Біляшівського початку ХХ ст., в яких йдеться про фінансування розкопок останнього¹⁰⁹, збирання та закупку етнографічних речей і зразків народного мистецтва в Західній Україні для Київського музею¹¹⁰, зокрема для кустарної виставки 1906 р.¹¹¹

Полтавський церковний історико-археологічний комітет надавав сприяння М. Біляшівському в огляді храмів і речей церковного вжитку Полтавської єпархії в 1907 р.¹¹² Полтавська губернська земська управа запрошувала його на наради з питань вдосконалення місцевого кустарного виробництва, на засідання комісії для оцінки представлених на конкурс малюнків із різних галузей кустарного виробництва¹¹³. 1907 р. він брав участь у влаштуванні музею, пожертвованого К. Скаржинською, зібрання якого вливалось в Природничо-історичний музей Полтавського губернського земства¹¹⁴. Полтавський музей копіював для Київського музею деякі свої експонати (зокрема килими) і купував речі для нього¹¹⁵.

Під час праці у Церковному музеї митрополита Андрея Шептицького у Львові археолог і мистецтвознавець В. Щербаківський підтримував контакти з М. Біляшівським. На його прохання він надіслав у Київ фотокартки з зображеннями рушників із збірки Церковного музею¹¹⁶; просив фото сволоків, дзвонів, церков, іконостасів, фото або малюнки писанок, які були необхідні для підготовки мистецтвознавчих праць¹¹⁷. На запрошення кураторії музею 13 грудня 1913 р. М. Біляшівський брав участь у відкритті експозиції Національного музею у Львові (так перейменовано в 1909 р. Церковний музей)¹¹⁸. У квітні 1918 р. митрополит Андрей Шептицький дякував М. Біляшівському за передані музею через його директора І. Свенцицького десять українських вишивок із підризників, збірки набойок, енкалпійон, два зразки письма XVIII ст. та ін.¹¹⁹

У 1917 р. з початком Української революції М. Біляшівський, який очолив Центральний комітет охорони пам'яток старовини й мистецтва на Україні й відділ музеїв та охорони пам'яток генерального секретарства народної освіти, висунув на порядок денний питання реорганізації міського музею. "Утворення Національного Українського Музею через те, що Київський мистецько-промисловий і науковий музей з самого заснування мав метою стати національним українським музеєм, чого в значній мірі й досяг, то в цій справі тільки доведеться переробити Статут музею, зробивши його урядовим, zostавити в музеї відділи тільки культурно-історичні, археологічний з нумізматичним, історичний з відділом "Старий Київ", етнографічний і бібліотеку", - писав він і пропонував побудувати для етнографічного відділу окремих будинок у Царському саду. Було обґрунтовано необхідність заснування на основі мистецького та мистецько-промислового відділів Національної галереї та Мистецько-промислового музею, а також створення "Шевченківського", або "Пам'яткового" музею. В ньому мали бути представлені збірки, присвячені Т. Шевченкові та іншим видатним українським діячам, у т.ч. спеціальний відділ "Відродження України", який би репрезентував період революції та український рух¹²⁰.

1 січня 1918 р. музей було підпорядковано Генеральному секретаріату освіти Української Народної Республіки, згодом - Генеральному управлінню

в справах мистецтва і національної культури і поставлено завдання перетворити його на Національний музей¹²¹. Аналогічні рішення приймалися і за Української Держави. Восени 1918 р. Головне управління мистецтв та національної культури розробило статут Національного музею. Але органи самоврядування Києва не давали згоди на передачу музею у власність держави¹²².

Останній протокол річних зборів Київського товариства старожитностей і мистецтв, у віданні якого перебував музей, датований 28 серпня 1918 р. Було ухвалено вважати його закритим, основний капітал передати у відання Комітету музею¹²³.

У січні 1919 р., за Директорії УНР, міська влада дала згоду на передачу музею державі. Директорія ухвалила законопроект про створення Українського національного музею. Але законом він не став через зміну політичної ситуації. За цим законопроектом, музей мав складатися з шести секцій: археологічної, історичної, етнографічної, художньо-промислової, нумізматичної, пластичних мистецтв та бібліотеки¹²⁴.

23 червня 1919 р. декретом уряду Радянської України музей оголошено державною установою під назвою "Перший державний музей", 1924 р. перейменовано на Всеукраїнський історичний музей ім. Т. Шевченка. З часом на основі його збірок утворено такі сучасні музейні заклади: Національний музей історії України, Національний художній музей України, Національний музей Тараса Шевченка, Національний музей українського народного декоративного мистецтва.

Таким чином, Київський художньо-промисловий і науковий музей розбудовувався як національна установа. Це виявилось у всіх напрямках його діяльності. Він збирав рухомі пам'ятки з усієї країни, у т.ч. і з Західної України, що свідчило про розуміння його будівничими єдності українських земель, їх історії й культури, прагнення довести музейними засобами самотність українського народу та його право на розвиток своєї культури. Київський музей не був єдиним на Лівобережній Україні, який збирав зазначені пам'ятки, але його специфіка полягала саме в тому, що він мав всеукраїнський (а не регіональний) масштаб і національне спрямування.

В основу поцінування речей було покладено критерії історичної, мистецької та наукової цінності. Найбільшими за кількістю були археологічна та етнографічна збірки музею. Перша з них укомплектована переважно з регіонів Наддніпрянської України. Південь в ній був майже не представлений. Як відомо, пріоритет у дослідженні Причорномор'я належав Одеському товариству історії та старожитностей, що мало власний музей, і ученим із Санкт-Петербурга, які вивозили у столицю Росії найкращі знахідки. Тільки у нумізматичному відділі київського музею були античні монети з Причорномор'я. Головна ідея археологічної експозиції музею полягала в тому, щоб довести безперервний історичний розвиток Наддніпрянської України та автохтонність слов'янського населення в ній.

Найбільш активно комплектувалась етнографічна збірка. Було не тільки врятовано і збережено тисячі зразків народних виробів і творів, а й вперше в українській науці та культурі поціновано ці вироби як пам'ятки мистецтва. Тоді було закладено основи нової групи музеїв, яких сьогодні налічується

десятки, - присвячених народному мистецтву. Художньо-промисловий відділ комплектував мистецькі вироби підприємств багатьох країн Європи і Росії, але переважно такі, що побутували в Україні. Головне його надбання - колекції виробів усіх відомих українських фабрик.

Найціннішими в збірці історичного відділу були портрети різних верств населення України, зокрема козацької старшини, та зразки українського гаптування. У художньому відділі були представлені твори кращих українських митців XVII-XIX ст.

Прагнення популяризувати культурні надбання українського народу яскраво виявились у виставковій діяльності музею. Він першим влаштував виставку прикладного мистецтва і кустарних виробів з різних регіонів України, виставку мистецьких творів Т.Шевченка, започаткувавши його фонд, першу виставку українських митців, які набули значного резонансу.

Отже, діяльність Київського художньо-промислового й наукового музею була спрямована на національно-культурне відродження і мала всеукраїнський масштаб, доказом чого є й постійні контакти та співпраця з багатьма музеями України, науковими, краєзнавчими та пам'яткоохоронними структурами та інституціями. Музей набув значення провідної установи в своїй галузі, до нього постійно зверталися за консультаціями з питань музейної та пам'яткоохоронної справи, мистецтвознавства, археології, нумізматики та інших галузей науки. Тому саме він з усіх музеїв України та Києва у роки Української революції був де-факто визнаний національним.

¹Біднов В. Данило Щербаківський (некролог) // Записки Наукового товариства імені Шевченка. - 1928. - Т.149. - С.218-221.

²Винницький А. Микола Теодотович Біляшівський. Його життя та музейна робота // Записки Історично-філологічного відділу ВУАН. - К., 1926. - Кн.ІХ. - С.11-23.

³Грушевський М. Некролог. Данило Щербаківський // Україна. - 1927. - №3. - С.212-215.

⁴Ернст Ф.Л. Д.М.Щербаківський (пам'яті дослідника) // Бібліологічні вісті. - 1928. - №1. - С.127-136.

⁵Заклинський Р. З історії Всеукраїнського історичного музею ім. Т.Г.Шевченка // Життя і революція. - 1928. - Кн.ІІІ. - С.173.

⁶Щербаківський Д.М. Т.Біляшівський і українське мистецтво // Записки Історично-філологічного відділу ВУАН. - К., 1926. - Кн.ІХ. - С.38-53; Щербаківський Д. Відділ народного мистецтва у Всеукраїнському історичному музею імені Т.Г.Шевченка у Києві // Записки Етнографічного товариства. - К., 1925. - С.54-59.

⁷Камінський В. Етнографія в науковій діяльності Д.М.Щербаківського // Етнографічний вістник. - 1928. - Кн.6. - С.ХХ-ХХVІ.

⁸Козловська В. Пам'яті дорогого товариша Д.М.Щербаківського // Там само. - С. VІІІ-ХІХ.

⁹Курінний П. Академік Микола Теодотович як археолог // Записки Історично-філологічного відділу ВУАН. - К., 1926. - Кн.ІХ. - С.24-32.

¹⁰Ляскоронський В.М. Т. Біляшівський як нумізмат // Там само. - С.33-37.

¹¹Ковтанюк Н.Г. 90-річчя Державного історичного музею Української РСР // Український історичний журнал. - 1989. - №8. - С.129-131; Її ж. Головний музей історії України // Пам'ять століть. - 2005. - №1. - С.113-130; Ковтанюк Н., Шовкопляс Г. Скарбниця історичної пам'яті України // Київська старовина. - 1999. - №4. - С.63-80.

¹²Белікова І. Перша українська артистична виставка 1911 року // Матеріали ювілейної наукової конференції "Національний художній музей України. Історія. Сучасний стан. Проблеми розвитку". До 100-річчя з дня заснування. - К., 1999. - С.22-27.

¹³Біляшівський Б.М., Біляшівський М.М. Будівничий української культури (М.Ф.Біляшівський) // Репресоване краєзнавство. - К.: Рідний край, 1991. - С.21-25.

¹⁴Дідух Л.В. Академік М.Ф.Біляшівський у науковому, культурному та громадському житті України (кінець ХІХ - перша чверть ХХ ст.): Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Національний ун-т "Києво-Могилянська академія". - К., 2005. - 259 арк.

¹⁵Кілієвич С. Академік М.Ф.Біляшівський - перший директор Національного музею історії України // Київська старовина. - 1999. - №4. - С.80-86.

¹⁶Ковалевська О.О. Діяльність Миколи Біляшівського в роки Першої світової війни // Український історичний журнал. - 2008. - №2. - С.119-128.

¹⁷Колеснікова В.А. Роль В.В.Хвойки у становленні та розвитку Київського міського музею // Перші читання пам'яті М.Ф.Біляшівського: Збірка статей за матеріалами наукової конференції Національного художнього музею України 22 червня 2005 р. - К.: Артанія Нова, 2006. - С.65-72.

¹⁸Попельницька О.О. М.Ф.Біляшівський - перший директор Національного музею історії України // Український історичний журнал. - 2008. - №2. - С.100-118.

¹⁹Луць В. Волинські експедиції Д.Щербаківського // Матеріали ювілейної наукової конференції "Національний художній музей України. Історія. Сучасний стан. Проблеми розвитку". - С.13-15.

²⁰Сидоренко В. Ревний колекціонер і невтомний дослідник // Народна творчість та етнографія. - 1968. - №5. - С.67-71.

²¹Ходак І. Подвижник музейної справи. Життя та наукова діяльність Данила Щербаківського // Матеріали ювілейної наукової конференції "Національний художній музей України. Історія. Сучасний стан. Проблеми розвитку". - С.9-12.

²²Шовкопляс Г.М. Вікентій В'ячеславович Хвойка - видатний український археолог (до 150-річчя від дня народження) // Вікентій В'ячеславович Хвойка та його внесок у вітчизняну археологію (до 150-річчя від дня народження): Тем. зб. наук. праць. - К.: ТОВ "ІІ, Лтд", 2000. - С.4-25; Ї ж. Колекції В.В.Хвойки і їхня роль у створенні Державного історичного музею // Музей і сучасність. Тематичний збірник наукових праць. - К., 1989. - С.64-73.

²³Юр М. Роль М.Ф.Біляшівського у збереженні української селянської матеріальної культури: колекція мальованого дерева // Перші читання пам'яті М.Ф.Біляшівського. - С.24-28.

²⁴А.Л. К истории будущего Киевского музея // Киевская старина. - 1893. - Т.LX. - №1. - С.169-170.

²⁵Центральний державний історичний архів України в Києві (далі - ЦДІАУ). - Ф.442. - Оп.658. - Спр.1. - Арк.13-17.

²⁶Устав Киевского общества древностей и искусств. - К., 1897. - С.3-4.

²⁷Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім.В.Вернадського НАН України (далі - ІР НБУ). - Ф.241. - №4-12. - Арк.11, 54, 146; Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (далі - ЦДАМЛМУ). - Ф.648. - Оп.1. - Спр.4. - Арк.38.

²⁸ІР НБУ. - Ф.241. - №4-12. - Арк.1; ЦДАМЛМУ. - Ф.648. - Оп.1. - Спр.4. - Арк.1-2, 24-25.

²⁹ІР НБУ. - Ф.241. - №4-12. - Арк.11; ЦДАМЛМУ. - Ф.648. - Оп.1. - Спр.1. - Арк.242; Спр.4. - Арк.20; Спр.7. - Арк.186-232.

³⁰ІР НБУ. - Ф.241. - №4-12. - Арк.7; ЦДАМЛМУ. - Ф.648. - Оп.1. - Спр.4. - Арк.5.

³¹Известия XI Археологического съезда 1-20 августа 1899 г. - К., 1899. - С.221.

³²Краткий указатель предметов, помещенных в Киевском музее древностей и искусств. - К., 1900. - 26 с.

³³Киевский музей древностей и искусств // Известия Императорской Археологической комиссии. Прибавление к выпуску 2. - СПб., 1902. - С.21; Ковтанюк Н. Головний музей історії України // Пам'ять століть. - 2005. - №1. - С.114-115.

³⁴ЦДІАУ. - Ф.442. - Оп.631. - Спр.188. - Арк.7.

³⁵Краткий указатель предметов, помещенных в Киевском музее древностей и искусств. - К., 1902. - 36 с.

³⁶Шовкопляс Г.М. Вікентій В'ячеславович Хвойка - видатний український археолог. - С.4-25.

³⁷Отчет о состоянии Киевского общества древностей и искусств за 1904 г. - К., 1905. - С.20.

³⁸Беляшевский Н.Ф. К вопросу о программе Киевского музея древностей и искусств // Археологическая летопись Южной России. - 1900. - Март. - С.31-38.

³⁹Освящение и открытие Киевского художественно-промышленного и научного музея имени императора Николая Александровича. - К., 1905. - С.5, 8.

⁴⁰Державний архів міста Києва (далі - ДАК). - Ф.304. - Оп.1. - Спр.2. - Арк.211.

⁴¹Там само. - Спр.1. - Арк.12-17; Спр.2. - Арк.212-214; Отчет Киевского художественно-промышленного и научного музея имени Государя Императора Николая Александровича за 1909 г. - К., 1909. - С.5.

- ⁴²Біляшівський М. Наші національні скарби. - К.: "Шлях", 1918. - С.14 - 15.
- ⁴³Щербаківський Д. М.Т. Біляшівський і українське мистецтво. - С.41.
- ⁴⁴Сидоренко В. Ревний колекціонер і невтомний дослідник. - С.67.
- ⁴⁵Щербаківський Д. М.Т. Біляшівський і українське мистецтво. - С.44.
- ⁴⁶ДАК. - Ф.304. - Оп.1. - Спр.1. - Арк.23.
- ⁴⁷Там само. - Арк.11.
- ⁴⁸Заклинський Р. З історії Всеукраїнського історичного музею ім.Т.Г.Шевченка. - С.178.
- ⁴⁹Отчет Киевского художественно-промышленного и научного музея имени Государя Императора Николая Александровича за 1909 год. - К., 1910. - С.8; Отчет Киевского художественно-промышленного и научного музея имени Государя Императора Николая Александровича за 1910 год. - К., 1911. - С.13; Отчет Киевского художественно-промышленного и научного музея имени Государя Императора Николая Александровича за 1911 год. - К., 1912. - С.13; Отчет Киевского художественно-промышленного и научного музея имени Государя Императора Николая Александровича за 1912 год. - К., 1913. - С.12; Отчет Киевского художественно-промышленного и научного музея имени Государя Императора Николая Александровича за 1913 год. - К., 1914. - С.11; Отчет Киевского художественно-промышленного и научного музея имени Государя Императора Николая Александровича за 1914 год. - К., 1915. - С.12; Отчет Киевского художественно-промышленного и научного музея имени Государя Императора Николая Александровича за 1915 год. - К., 1916. - С.12.
- ⁵⁰ДАК. - Ф.304. - Оп.1. - Спр.12. - Арк.13, 73; Спр.25. - Арк.80-81; Спр.40. - Арк.7; Спр.50. - Арк.27, 36, 239, 414.
- ⁵¹ІР НБУ. - Ф.ХХХІ. - Спр.56. - 180 арк.
- ⁵²ЦДАМЛМУ. - Ф.648. - Оп.1. - Спр.4. - Арк.38; Спр.11. - Арк.166.
- ⁵³ІР НБУ. - Ф.ХХХІ. - Спр.56. - Арк.163; Киевское общество древностей и искусств // Археологическая летопись Южной России. - 1904. - №1-2. - С.4; Киевский городской музей древностей и искусств // Там же. - С.59.
- ⁵⁴ЦДАМЛМУ. - Ф.648. - Оп.1. - Спр.2. - Арк.124-126.
- ⁵⁵Там само. - Спр.11. - Арк.167-168.
- ⁵⁶Музеи и собрания древностей // Археологическая летопись Южной России. - 1901. - Т.ІІІ. - С.221.
- ⁵⁷Киевский музей древностей и искусств // Археологическая летопись Южной России. - 1903. - №1. - С.64-65.
- ⁵⁸Ценный дар // Киевская старина. - 1902. - Т.LXXVIII. - Июль-август. - С.9.
- ⁵⁹Там само.
- ⁶⁰Киевский музей древностей и искусств // Археологическая летопись Южной России. - 1903-1904. - №2. - С.133-134.
- ⁶¹ІР НБУ. - Ф.ХХХІ. - Спр.56. - Арк.166; Дар Киевскому музею // Известия Императорской археологической комиссии. Прибавление к выпуску 10-му. - СПб., 1904. - С.4-5.
- ⁶²Киевский городской музей древностей и искусств // Археологическая летопись Южной России. - 1904. - №1-2. - С.59-60.
- ⁶³ЦДАМЛМУ. - Ф.648. - Оп.1. - Спр.11. - Арк.167-168, 213.
- ⁶⁴ІР НБУ. - Ф.ХХХІ. - Спр.56. - Арк.168.
- ⁶⁵ЦДАМЛМУ. - Ф.648. - Оп.1. - Спр.11. - Арк.215.
- ⁶⁶ІР НБУ. - Ф.ХХХІ. - Спр.56. - Арк.172.
- ⁶⁷Там само. - Арк.174.
- ⁶⁸Там само. - Арк.158.
- ⁶⁹Отчет Киевского художественно-промышленного и научного музея имени Государя Императора Николая Александровича за 1909 год. - С.8-12.
- ⁷⁰ДАК. - Ф.304. - Оп.1. - Спр.12. - Арк.14, 118-121; Отчет Киевского художественно-промышленного и научного музея имени Государя Императора Николая Александровича за 1910 год. - С.10.
- ⁷¹Отчет Киевского художественно-промышленного и научного музея имени Государя Императора Николая Александровича за 1910 год. - С.11-13.
- ⁷²Отчет Киевского художественно-промышленного и научного музея имени Государя Императора Николая Александровича за 1911 год. - С.9.
- ⁷³ДАК. - Ф.304. - Оп.1. - Спр.20. - Арк.1-24.
- ⁷⁴Там само. - Спр.18. - Арк.2.
- ⁷⁵Отчет Киевского художественно-промышленного и научного музея имени Государя Императора Николая Александровича за 1912 год. - С.9.
- ⁷⁶ДАК. - Ф.304. - Оп.1. - Спр.26. - Арк.50; Спр.40. - Арк.4, 94, 99.

- ⁷⁷Там само. - Спр.40. - Арк.3.
- ⁷⁸Там само. - Арк.100; Отчет Киевского художественно-промышленного и научного музея имени Государя Императора Николая Александровича за 1914 год. - С.7-11.
- ⁷⁹Отчет Киевского художественно-промышленного и научного музея имени Государя Императора Николая Александровича за 1915 год. - С.5-9.
- ⁸⁰ІР НБУ. - Ф.ХХХІ. - Спр.2217. - Арк.1-2.
- ⁸¹ДАК. - Ф.304. - Оп.1. - Спр.36. - Арк.1-28; ІР НБУ. - Ф.Х. - Спр.31571. - Арк.1-2; Київський художньо-промисловий і науковий музей // Наше минуле. - 1919. - №1-2. - С.3-5.
- ⁸²ДАК. - Ф.304. - Оп.1. - Спр.12. - Арк.161-171; Спр.18. - Арк.85-86; Киевский музей древностей и искусств // Известия Императорской Археологической комиссии. Прибавление к выпуску 2-му. - СПб., 1902. - С.20.
- ⁸³Киевский художественно-промышленный и научный музей имени Государя Императора Николая Александровича // Археологическая летопись Южной России. - 1904. - №4-5. - С.209-210.
- ⁸⁴Известия Императорской археологической комиссии. Прибавление к выпуску 52-му. - СПб., 1914. - С.70; Київ. Провідник / За ред. Ф.Ернста. - К., 1930. - С.411-424.
- ⁸⁵Отчет Киевского художественно-промышленного и научного музея за 1910 г. - С.8.
- ⁸⁶ДАК. - Ф.304. - Оп.1. - Спр.26. - Арк.1; Спр.27. - Арк.2, 6, 7, 16, 19.
- ⁸⁷Пуже Ф. "Старый Киев" // Киевлянин. - 1914. - 2 января; Шероцкий К.В. Киев. Путеводитель. - К., 1917. - С.251-252; Київ. Провідник. - С.417.
- ⁸⁸ДАК. - Ф.304. - Оп.1. - Спр.26. - Арк.1.
- ⁸⁹ЦДАМЛМУ. - Ф.648. - Оп.1. - Спр.1. - Арк.75-80.
- ⁹⁰Центральний державний архів вищих органів влади України (далі - ЦДАВОВУ). - Ф.166. - Оп.7. - Спр.586. - Арк.10-12.
- ⁹¹ДАК. - Ф.304. - Оп.1. - Спр.3. - Арк.1, 12, 20, 222, 226; Спр.24. - Арк.3; Науковий архів Національного художнього музею України (далі - НА НХМУ). - Оп.1. - Спр.81. - Арк.1-3; Спр.82. - Арк.4; Отчет Выставки прикладного искусства и кустарных изделий. 19 февраля - 1 мая 1906 г. - К., 1907. - 12 с.; Винницький А. Микола Теодотович Біляшівський. Його життя та музейна робота. - С.11-23; Заклинський Р. З історії Всеукраїнського історичного музею ім.Т.Г.Шевченка. - С.173-174.
- ⁹²М.П. Перша етнографічно-кустарна вистава в Києві // Громадська думка. - 1906. - 25 лютого.
- ⁹³Пчілка О. (Косач). Народное украинское искусство // Свободная мысль. - 1906. - 28 марта.
- ⁹⁴ДАК. - Ф.304. - Оп.1. - Спр.12. - Арк.243; Отчет Киевского художественно-промышленного и научного музея имени Государя Императора Николая Александровича за 1910 год. - С.10.
- ⁹⁵Виставка артистичних творів Тараса Шевченка. Київ. 1911 р. - К., 1911. - 20 с.
- ⁹⁶ДАК. - Ф.304. - Оп.1. - Спр.18. - Арк.2, 183, 194.
- ⁹⁷ІР НБУ. - Ф.ХХХІ. - Спр.2631. - Арк.1.
- ⁹⁸Белікова І. Перша українська артистична виставка 1911 року. - С.22-23.
- ⁹⁹Там само. - С.26.
- ¹⁰⁰Отчет Киевского художественно-промышленного и научного музея имени Государя Императора Николая Александровича за 1915 год. - С.5-9.
- ¹⁰¹Общество художников киевлян // Киевлянин. - 1917. - 15 января; Міський музей // Там само. - 9 мая; "Народне мистецтво Буковини й Галичини" // Робітнича газета. - 1917. - 21 квітня.
- ¹⁰²Каталог посмертной выставки акварелей и рисунков М.А.Врубеля. Киевский городской музей. Май, 1910 г. - К., 1910. - 7 с.; Винницький А. Микола Теодотович Біляшівський. - С.19.
- ¹⁰³ЦДАМЛМУ. - Ф.648. - Оп.1. - Спр.10. - Арк.317.
- ¹⁰⁴ДАК. - Ф.304. - Оп.1. - Спр.26. - Арк.9-11; Отчет Киевского художественно-промышленного и научного музея имени Государя Императора Николая Александровича за 1912 год. - С.3.
- ¹⁰⁵ДАК. - Ф.304. - Оп.1. - Спр.18. - Арк.157; Отчет Киевского художественно-промышленного и научного музея имени Государя Императора Николая Александровича за 1911 год. - С.14-15; Отчет Киевского художественно-промышленного и научного музея имени Государя Императора Николая Александровича за 1912 год. - С.13; Отчет Киевского художественно-промышленного и научного музея имени Государя Императора Николая Александровича за 1915 год. - С.13.
- ¹⁰⁶ДАК. - Ф.304. - Оп.1. - Спр.20. - Арк.32.

¹⁰⁷ЦДАМЛІМУ. - Ф.648. - Оп.1. - Спр.10. - Арк.342-343.

¹⁰⁸ІР НБУ. - Ф.ХХХІ. - Спр.479. - Арк.1.

¹⁰⁹Там само. - Спр.880. - Арк.1.

¹¹⁰Там само. - Спр.878. - Арк.1.

¹¹¹Там само. - Спр.879. - Арк.1.

¹¹²Там само. - Спр.308. - Арк.1; Спр.309. - Арк.1; Спр.310. - Арк.1.

¹¹³Там само. - Спр.305. - Арк.1; Спр.306. - Арк.1; Спр.307. - Арк.1.

¹¹⁴Там само. - Спр.301. - Арк.1; Спр.411. - Арк.1-2.

¹¹⁵Там само. - Спр.302. - Арк.1.

¹¹⁶Там само. - Спр.2204. - Арк.1; Спр.2205. - Арк.1.

¹¹⁷Там само. - Спр.2209. - Арк.1-2.

¹¹⁸Там само. - Спр.250. - Арк.1.

¹¹⁹Там само. - Спр.251. - Арк.1.

¹²⁰Відділ "Музеї і охорона пам'яток старовини і мистецтва" // Нова Рада. - 1917. - 3

жовтня.

¹²¹Київський художньо-промисловий і науковий музей в 1918 р. // Наше минуле. - 1918. - Ч.2. - С.3-5; Машевський О.П. Діяльність уряду Павла Скоропадського з охорони пам'яток історії та культури (квітень - грудень 1918 р.) // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Історія. - К., 1998. - Вип.40. - С.54.

¹²²ЦДАВОВУ. - Ф.2201. - Оп.3. - Спр.9. - Арк.9-10; Нестуля О.О. Охорона пам'яток України за гетьманату // Український історичний журнал. - 1994. - №1. - С.110-111; Його ж. До питання про охорону пам'яток культури за Директорії // Український історичний журнал. - 1994. - №6. - С.116.

¹²³ІР НБУ. - Ф.241. - №4-12. - Арк.1.

¹²⁴Національний Український (Перший Державний) Музей // Наше минуле. - 1919. - Ч.1-2. - С.180; Нестуля О.О. До питання про охорону пам'яток культури за Директорії. - С.117.

Федорова Л.Д.

К истории национальных форм музейства в Украине: Киевский художественно-промышленный и научный музей

В статье рассматривается формирование национальных музеев на примере ведущего музейного учреждения начала XX в. В этом контексте характеризуются основные направления его деятельности: комплектование коллекций, фондовая, экспозиционная, выставочная работа и пр.

Fedorova L.D.

To the history of national forms museums in Ukraine: Kiev Art and Industry and Science Museum

The article discusses the formation of national museums in the example of a leading museum institutions beginning of the twentieth century. In this context, characterized by a main course of action: the acquisition of collections, stock, exhibition, exhibition work, etc.

Отримано 03.02.2011